

Др Александар Костић
Владимир Костић
Универзитет у Приштини
Економски факултет, Косовска Митровица

ПРЕГЛЕДНИ РАД
Рај је примљен 11.07.2014.
Рај је одобрен 26.08.2014.

СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА И ЗЕМЉЕ У РАЗВОЈУ (економски и социолошки аспекти)

Апстракт

Аутори истражују како се одражава светска економска криза на земље у развоју. Проблем некритичког увећења закона по узору на развијене земље и Европску унију је евидентан. Имитација или преписивање читавих сетова закона доводи до тога да се они често се и не могу применити. Као супротност томе је мисија спасавања угрожених економија дерегулацијом. Деререгулација финансијских тржишта доводи до отежане контроле токова „вршег новца“ који улази и излази из земље. ММФ и Трезор САД из својих интереса заговарају дерегулацију финансијских тржишта. Управљање приватизацијом у друштвима транзиције аутори виде као главно питање. По њима, на контрапункту виртуелне економије и стварног живота треба потражити смислене одговоре.

Кључне речи: транзиција, дерегулација, имитација, инвестиције, управљање, приватизација, друштво.

ЈЕЛ Класификација: A14, F60, G38, H12

THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND DEVELOPING COUNTRIES (economic and sociological aspects)

Abstract

The authors explore how the global economic crisis reflects on developing countries. The problem of non-critical introduction of laws on the model of developed countries and the European Union is evident. Imitation or copying of entire sets of laws results in the fact that they often cannot be applied. On the other hand there is a mission to save endangered economies through deregulation. Deregulation of financial markets leads to difficulties in controlling the flow of “hot money” entering and leaving the country. The IMF and the U.S. Treasury advocate deregulation of financial markets because of their own interests. Managing the privatization in transition societies is something that the authors see as the main issue. According to them, we should seek meaningful answers on the counterpoint of virtual economy and the real life.

Keywords: transition, deregulation, imitation, investment, management, privatization, society.

Увод

Економска криза која је захватила свет тема је многих истраживачких радова различитог опредељења. Финансијској кризи 2008. године претходила је криза која је 70-их година прошлог века погодила многе земље. Тада се још увек сматрало да је то спорадична и пролазна појава. На тај начин су најчешће писали економисти. Социолози су за разлику од њих писали о кризи као о појави са тенденцијом да се прошири на цео свет. Тако је „социологија у делу јавности препозната, помало иронично, као кризологија.“¹ Међутим, показало се да су социолози били дубоко у праву. Криза 2008. године захватила је цео свет. Управо због сложености проблема овај је рад мултидисциплинаран јер су аутори економиста и социолог. На први поглед рекло би се да криза нема институционални појавни облик. Међутим, економска криза итекако има везе са глобалним институцијама какве су ММФ или СТО. Ми се нећемо бавити на тај начин овим проблемом, већ ћемо њене узроке потражити у сфери идеологије. Када су у питању земље у транзицији домен политике се не може заобићи иако има истраживача који тврде да она нема институционални појавни облик. Међути, „иза те маске неполитичности крије се обиље двосмислених и неизречених ствари и убрзо се назире силуета ауторитарног светског поретка.“² Данас су на делу интеграције које често носе некритички предзнак. Огроман раскорак између развијеног Севера и сиромашног Југа, затим, између земаља у транзицији и релативно стабилизираних европских друштва, наводи на помисао да су мотиви за интеграције више идеолошке него економске природе. Са тог становишта земље које теже уласку у Европску унију све чине да испуне услове које Брисел поставља испред њих. Проблем законотије је за мале и незаштићене земље често израз неслободе или осмишљавања безнађа. Усвајају се читаве планине закона неузимајући се при томе у обзир специфичности земље која их усваја. Све се у ствари своди на имитацију. Такав приступ, наравно, је дубоко анахрон. Са друге стране као контрапункт јављају се изазови дерегулације. Данас и најубеђенији дерегулатори преиспитују своје ставове тражећи компромисна решења. Очигледно је да новчана тржишта имају своју логику која није увек продуктивна. Наиме, тешко је контролисати токове „вршег новца“. Dereгулација се врши на инсистирање ММФ-а и Трезора САД-а. Већ сама та чињеница све говори. Са друге стране, управљање приватизацијом у друштвима транзиције вршено је без јасне визије, „намештањем“ тендера, односно криминализацијом друштва. Показало се да су социолози били у праву када су узроке кризе тражили на додирима јавног и приватног интереса. Некритичко задуживање као израз неодговорности и немоћи политичких елита малих земаља довели су их до руба пропасти. Пошто се економија не може одвојено посматрати од друштва социолози су на многе недоречене проблеме које су отварали економисти покушали да одговоре својим истраживањима. Све у свему честа безидејност у друштву су изазов и за економисте и за социологе.

Законотија као облик неслободе или осмишљавање безнађа

Данас се у земљама у транзицији све више говори о проблему увођења закона и прописа по узору на Европску унију. У ствари, реч је о преписивању читавих сетова закона и њиховог увођења у скупштинску процедуру усвајања. Не пише

¹ Вулетић, В. (2013). Социолошки поглед на светску економску кризу. *Теме*, 1, стр. 12.

² Лакроа М., (2001). *New age идеологија новог доба*. Београд: СЛИО, стр. 57.

случајно Џон Ралстон Сол у својој књизи „Пропаст глобализма и преобликовање света“³, између осталог, „аура нужности која окружује глобализацију толико је јака да чак и они *стручњаци* који донекле негодују против те идеологије као целине непрестано осећају обавезу да започну своје неодобравање одобравањем“⁴. Наравно, слободе је увек мало али колико се она прописима може освојити, нарочито у земљама транзиције, и које све замке крије? Сведоци смо да земље Западног Балкана, и не само оне, воде мртву трку у доношењу нових прописа како би испуниле битан услов за пријем у Европску унију. Свесни чињенице да су „напредак и прописи ишли руку под руку, као у свакој дугорочној успешној цивилизацији у историји“⁵, ипак, не можемо а да не приметимо да се прописи пресликавају некритички, без уважавања специфичности сваке земље понаособ. Очигледно, требало је само испунити норму. О примени наречених прописа и закона се размишља тек када дођу проблеми. Ту је, пре свега, реч о немогућности примене таквих закона и прописа јер свака земља има своје специфичности. Наравно, то не значи да је и друга супротност применљива. Имамо у виду да је „минимална држава идеал класичних либерала чији је циљ да обезбеде највећу могућу слободу за појединце. Ово гледиште потиче из теорије друштвеног уговора, али је ипак развило у суштини ‘негативно’ схватање државе.“⁶ Показало се да тржиште не може само да све регулише, и што је најгоре поборници либерализма и даље тврде „да контрола тржишта капитала представља сметњу за економску ефикасност.“⁷ Није се само Џон Ралстон Сол запитао колико је регулатива потребно да би се друштво спасило „од најгорег аспекта цикличних експанзија и рецесија карактеристичних за све нерегулисане економије“⁸. У том смилу, као на траци код сваке промене власти у новоформираним земљама Западног Балкана лицитира се бројем донесених закона по узору на Европску унију, а да се у суштини ништа није променило или је све горе. У чему је онда проблем? Пре свега, у процесу који су технократе назвали „умрежавањем“ што ће рећи да шума прописа и закона сама по себи значи обезбеђивање напретка. Та илузија најалост из разноразних разлога продужено траје. Очигледно, реч је о привиду који неразвијене земље Западног Балкана гура у законманију којом се све може постићи, а ништа не може остварити. Ова семантичка нелогичност је парадокс произашао из европске агенде о испуњавању услова. „Сложеност изучавања света који се глобализује повезан је са његовом нестабилношћу, динамиком, растућом улогом флукуације, случајности, појавом новог квалитета ризика, признање да нема јединственог истинског пута развоја и у складу са тим јединственог истинског модела света.“⁹ Тако, Србија са неразвијеном инфраструктуром, девасираном и уништеном привредом по принципу, војним речником формулисано, „спржене земље“, тешко да ће моћи да се опорави само доношењем законских и подзаконских аката да би се задовољили услови постављени од европских бирократа. Принцип је за земље у транзицији да ће се све „испеглати“ уз помоћ кредита

³ Ралстон, С. Џ., (2011). *Пропаст глобализма и преобликовање света*. Београд: Архипелаг.

⁴ Исто, стр. 41.

⁵ Исто, стр. 90.

⁶ Хејвуд Е. (2004). *Политика*. Београд: СЛИО, стр. 186.

⁷ Стиглиц, Џ. Е., (2002). *Противречности глобализације*. Београд: SBM – х, стр. 112.

⁸ Ралстон, С. Џ., (2011). *Пропаст глобализма и преобликовање света*. Београд: Архипелаг, стр. 90.

⁹ Михайлов, В. А. и Буянов, В. С. (2008). *Глобализација*, Москва: РАГС, стр. 94.

ММФ-а. У таквим околностима једино што функционише је монопол ТНК-а чије су матичне земље претежно Немачка и САД. Он је заснован управо на нуспродукту галиматијаса и тамне планине закона и прописа иза којих се не види истина при вида.

Имитација као решење

Савремено доба носи многе контроверзе које су посебно карактеристичне за мале и незаштићене земље. Оне су попут сиромашка који би да имитира богаташа често фрустрирајуће и без резултата. Имитација ни у једној сфери живота није добар пут. Тако је са културом, уметношћу али и економијом. Ово последње је у земљама транзиције „осмишљавано“ буразерском приватизацијом, криминалом и, наравно, брдом прописа и закона којих се нико није придржавао. Све је у ствари једна виртуелна представа потребна да се народу да до знања како се „иде у добром правцу“. Наравно, поставља се питање за кога? Правац без алтернативе у поменутих земљама је, пре свега, добар за један број повлашћених промотера некритичке интеграције. Да није тако не би била готово половина становништва у таквим земљама на ивици егзистенције. То је разлог што се циклично спроводе реформе реформи, врши доношењем нових прописа уз кадровску вртешку и све под лозинком „да народу буде боље“. „У реалности коју сви проживљавамо дан за даном, годину за годином, ти нови прописи донети су онако како се демократије обично реформишу: много тога је ишло *ad hoc*, по правилу део по део... а све условљено политичким трендовима“¹⁰. Управо последња синтагма „политички тренд“ сама по себи све објашњава. Уосталом, како би се слабашне и у много чему мање развијене земље у то време од Србије – Румунија и Бугарска нашле у Европској унији. Политика и геостратегија и тренутна заокупљеност успостављања преваге Запада над Истоком резултира двоструким аршинима када су у питању услови за пријем у Европску унију. Наравно и ове две земље усвојиле су на хиљаде нових закона и прописа али и поред свега остале су оно што су и пре учлачења у Европску унију биле: презадужене, корумпирани и са огромним бројем незапослених. Индикативно је да је само одлив мозга повећан, што поменути статистику чини још депресивнијом. У ствари проблем је да тежња малих и неразвијених земаља ка напретку не иде увек руку под руку са правичношћу и идеалом једнакости. Да би се то остварило реформе су једини пут. Међутим, умрежавање има своју цену. Наиме, развијене земље „не стоје у месту“, а наш је задатак да „ускочимо у воз у покрету“. Преносећи савремене трендове у економији на шири ниво долазимо до закључка да су реформе условљене конфликтима на нивоу национално-глобално. Често регулатива, колико се год тичала само економије, задира и у проблем националног. Управо та врста реформисања уз проблем смањења броја запослених довела је до повећања броја прописа који ће на крају сами себи постати контрапродуктивни. Проблем је „у томе што тај приступ није прихватао признање успешности претходног регулаторног периода. И није било разумевања да је том периоду, заузврат претходила нерегулисана ера нормализовања људске трагедије, крајности сиромаштва и имућности, разорних циклуса експанзије и рецесије и успона политичког радикализма“¹¹.

¹⁰ Ралстон, С. Ц., (2011). *Пропаст глобализма и преобликовање света*. Београд: Архипелаг, стр. 91.

¹¹ Исто, стр. 92.

Изазови дерегулације

Све су то стварни проблеми који се тичу како друштва, тако и сваког појединца. Мисија спасавања најугроженијих економија (посебно малих земаља) претенциозно се састојала од дерегулације. „У свету обликованом по идеологији Новог доба људска мисао се руководи само инстинктом опстанка. *Primum vivere* (прво живети) постаје врховни духовни закон... Тоталитаризам новог доба је мешавина биологизма (правац социологије који поступа по биолошким аналогијама) и анхуманизма“¹². У тако противречном контексту дерегулација се показала као покрет али и сијамски близанац регулације. Наиме, у тежњи за профитом осниване су корпорације које су нарушиле баланс процента привреде одређене нације, односно оног што одређене владе поседују и приватног сектора. Највећа је умешност у ствари наћи идеалан однос између ова два облика власништва. У овом случају је најбоља „комбинација импулса“ која би и саму дерегулацију свела на разумну меру. Чињеница је да је држава „потрошила деценије да изгради индустрију, у неким случајевима веома успешно. Њена стварна вредност била је у дугорочном повраћају уложеног. Приватизација је подразумевала једну исплату коју држава није могла уложити са једнаким успехом. Па је грађанство изгубило благодет дугорочне капиталне вредности своје националне државе“¹³. У таквим околностима није исто кад једна држава попут Немачке или Француске има сачувану и развијену индустрију, а друга попут Србије девестирану до крајњих граница. Дерегулација коју би Србија морала да учини у принципу се у нашим условима своди на имитацију. То је у ствари погубно управо за Србију јер у тежњи за напретком она некритички дерегулацијом усваја нове прописе неузимајући при томе у обзир специфичности друштва у коме се ти закони морају спроводити. Наравно, постоје и другачија мишљења где се у први план истиче ослобађање енергије људи, могућност обнављања тржишта, штедње и сл. Она очигледно испуштају из вида чињеницу „вештачког“ уношења туђе енергије која ће код прве тешкоће пресахнути и потражити други пут, односно нову дерегулацију само сада у још ригиднијем облику.

Тржиште капитала је играло значајну улогу у функционисању тржишта током последњих 2500 година. Кризе су се смењивале, а проблеми су решавани најчешће отписивањем дугова. Данас тај проблем се готово на истоветан начин јавља. Многи ратови који се воде широм света носе са собом последице економског слома ратујућих држава који је праћен великим девалвацијама. Такво искуство деле многе земље у свету. Међутим, као и кроз историју, један број земаља се обогатио производећи и финансирајући ратове. Логично би било да они осиромаше али показало се да су они знали шта раде и из таквих ломова су извлачили највећу могућу корист. Међутим, ентузијазам глобалиста се огледа у „софистицираности и менаџерском приступу капитализму као прилици да претворе новац у робу реалне трговине... Новац је у било ком облику постао имовина сам по себи. Постојала је опипљива имовина, попут оне у класичној трговини и неопипљива имовина, попут новца“¹⁴. Резултат таквог односа је да се све више трговало девизама него стварном робом и, што је још погубније, тај тренд и после 2000-е године расте. У том контексту, јављају се многобројне контроверзе које стварају несигурност и у најмању руку неизвесност

¹² Лакроа М. (2001). *New age идеологија новог доба*. Београд: СЛИО, стр. 64.

¹³ Ралстон, С. Ц. (2011). *Пропаст глобализма и преобликовање света*. Београд: Архипелаг, стр. 96.

¹⁴ Исто, стр. 98.

од сутрашњег дана. „Постоје одређено осећање неизвесности у погледу тога куда иде Европа. Прво се јавља страх од *других* – конкретно од оних најсиромашнијих на нашој планети који углавном потичу из земаља на југу. По мишљењу многих Европљана, варвари нису више само на капијама, већ су увелико прескочили зидове и темељно мењају наше друштво¹⁵. Страх о којем је реч везан је за демографске, религиозне, економске, културне и многе друге разлоге. Данас Европљани зазиру од јаке Турске и могућности да она у Европској унији заједно са скупинама муслимана у европским земаљама наруше демографску слику Европе, што може да доведе до различитих тензија. Данас се већ увелико говори о исламистичком покрету у Европи који има за циљ отелотворење муслиманског фундаментализма. Наравно, страх од тероризма се истиче у први план. Међутим, на такав начин се не истиче проблем ирског и баскијског тероризма који је евидентан. Разлог за, условно речено, мањи страх када су ове земље у питању лежи у чињеници да се како тако са истим може наћи заједнички језик. Чињеница је да проблем Баскије и Ирске је латентан и да увек може да ескалира. Очигледно Европа није рањива само када је у питању ислам. Уосталом, због демографске слике европских народа имигранти свих вера и порекла су и те како потребни Европи. Овакву слику наводимо да би смо указали у каквим се тензијама и околностима када је друштво у питању појављују кризе тржишта и новца. Све је то утицало да се и најубеђенији дерегулатори преиспитују тражећи нека компромисна решења. Упркос наведеним чињеницама, правоверне евроентузијасте држи на окупу крилатица да друге алтернативе нема. Разлоге за то треба тражити у умреженим тржиштима широм света, а најтеже је или готово немогуће спречити тржиште да се понаша онако како је за исто најбоље. „Сазрело тумачење кризе указује да хипертрофирани раст финансијских шпекулација ствара осећај доминације финансијског капитала над индустријским и индукује да финансијски капитал постаје главни мултипликатор кризе¹⁶. Очигледно је да новчана тржишта имају своју логику, па чак и када у њиховом функционисању има и виртуелних назнака. У том контексту, „чак и кад би извикане економије гигантских финансијских комбинација биле реалне, трезвена политика мудро би жртвовала те економије зарад очувања веће економске слободе и једнакости¹⁷. Данас смо сведоци грчке економске трагедије и огромних шпекулисања везано за грчку пропаст. У целом том галиматијасу глобалисти упорно тврде да је новац нова тражена роба реалне трговине. Међутим, „та савршена реалност, којој жртвујемо сваку илузију, као што се на улазу у пакао оставља свака нада, очигледно је једна фантомска реалност¹⁸. Ако пођемо од чињенице да је дерегулација програм економске политике којим се смањују државна ограничења, односно контролне мере, што би требало да подстиче конкурентску борбу у одређеним гранама, имамо у виду да кључ сваког успеха финансијских тржишта лежи у веровању у тржиште и његове механизме. Међутим, „моћни штабови финансијских експерата своју стручност и напор деловања усмеравају на манипулисање новцем и на планирање отпуштање вишка запослених... манипулисање новцем настаје облик трговине у глобализацији у којој се тргује и оним што не постоји.“¹⁹У дерегула-

¹⁵ Мојси, Д., (2012). *Геополитика емоција, како културе страха, понижења и наде утичу на обликовање света*. Београд: СЛИО. стр. 122.

¹⁶ Хафнер, П. и Крстић, М. (2013). Светска економска криза и концепт посткризног развоја. *Економика*, 4, стр. 81.

¹⁷ Oakeshott, M. (1962). *Rationalism in Politics and Other Essays*. London: Methuen & Co, p. 405.

¹⁸ Бодријар, Ж. (2009). *Пакт о луцидности или интелигенција Зла*. Београд: Архипелаг. стр. 21.

¹⁹ Марковић, Д. Ж. (2008). *Глобална економија (прилог социолошком проучавању*

ционим финансијским секторима различити небанкарски финансијски посредници ушли су у банкарско тржиште. Пре него што је дерегулација почела они то нису могли да чине јер су исте послове обављале само банке. Деререгулација финансијских тржишта је довела и до неких проблема који су се касније показали изузетно важним јер је било тешко контролисати токове „врјућег новца“ који улази и излази из земље. Пошто „врјућ новца“ представља финансијску шпекулацију на очекивано кретање валутних курсева он се не може употребљавати у инвестиције као што је изградња фабрика. Отуда није чудо што ММФ и Трезор САД стално заговарају дерегулацију финансијских тржишта. Данас смо сведоци да у времену када почиње криза не би требало форсирати дерегулацију финансијских тржишта, јер у том случају сценарио је да се стимулише одлазак капитала из привреде у рецесији, што драстично погоршава стање земље у којој се врши дерегулација финансијских тржишта. Чињеница да је земљи у рецесији капитал највише потребан. Овај проблем је утолико сложенији што на дерегулацији уз ММФ инсистира и Трезор САД. То је зато јер се Трезор јавља као најчешћи и највећи посредник акција ММФ. Уз то је важно знати да је исти једини са правом вета. Већ ове наведене чињенице значе велику улогу Трезора у обликовању политике ММФ-а и посредне и непосредне користи које извлачи из тог односа су мотив за инсистирање на дерегулацији.

Занимљиво је шта је све о дерегулацији писао Пол Кругман у књизи „Окончајте ову депресију, одмах!“²⁰. У четвртој поглављу под насловом „Подивљали банкарски“ Кругман критикујући Алана Гринспена каже: „Финансијске иновације које је Гринспен проглашавао изворима веће финансијске стабилности биле су баш – али баш – оно што је мање од три године након његових изјава финансијски систем довело на руб колапса... Многи су делили Гринспенове илузије. У освит финансијске кризе полемике о финансијском систему, како у САД-у тако и у Европи, обликовало је невероватно самодовољно спокојство. Малобројни економисти забринуту због растућих дугова и све лежернијег става према ризицима били су у најмању руку маргинализовани и неретко исмевани“²¹. Очигледно да је ова маргинализација имала за последицу да се формирало једно мишљење које је утицало и на државну политику тридесетих година прошлог века када су многа правила уведена ради регулације и заштите од банкарских криза једна за другим укидана. То је последица рађања ригидног неолибералног концепта који „изражава стратегију капиталистичке класе удружену са вишим слојем менаџера, посебно финансијских менаџера, с циљем да ојачају своју хегемонију и да је прошире глобално.“²² Тако су транснационалне корпорације нашле свој интерес који је често подразумевао манипулацију и протекционизам. Оне тих привилегија нису желеле да се одрекну. „За малу али утицајну мањину, ера финансијске дерегулације и растућег задуживања заиста је била време изванредног раста прихода. И то је сигурно важан разлог зашто су тек ретки били вољни да чују упозорења о томе куда иде наша економија.

Укратко, да бисмо схватили дубље разлоге наше тренутне кризе, неопходно је да проговоримо о приходовним неједнакостима...“²³. Цела глобализација је нека

глобализације). Ниш: Универзитет у Нишу – Економски факултет, стр. 43.

²⁰ Кругман, П. (2012). *Окончајте ову депресију. Одмах!* Смедерево: Хеликс; Београд: Интеркомерц.

²¹ Исто, стр. 57.

²² Duménil, G. and Lévy, D. (2011). *The Crisis of Neoliberalism*. Harvard: Harvard College, p. 1.

²³ Кругман, П., (2012). *Окончајте ову депресију. Одмах!* Смедерево: Хеликс; Београд: Интеркомерц, стр. 73.

врста транзиције. То мишљење децидирано је изнео Имануел Волерстин. „Овакву дугу транзицију можемо сматрати великом политичком борбом између две велике стране: оних који желе да задрже привилегије постојећег система неједнакости, иако у другачијим облицима, можда у врло различитим облицима; као и страну оних који би желели да виде стварање новог историјског система у коме ће бити више демократије и равноправности.“²⁴ Из свега реченог произилази да дерегулација сама по себи не може да значи успех и нову економску стабилност. Искуства ранијих регулација и процес дерегулације суштински, колико год то изгледало парадоксално, зависе једна од друге. Баланс у економији је битан предуслов за свако ново спровођење економских мера. Управо да је баланса било не би се могло говорити о томе да су богати постали богатији а сиромашни сиромашнији.

Управљање приватизацијом у друштвима транзиције

Земље у транзицији су до 70-их година прошлог века имале у свом поседу велики проценат националне привреде. Сматрало се да новоосноване корпорације могу да надоместе све оно што приватни сектор није успео. Управо ту је начињена највећа грешка. Држава је преузимала делове девастиране индустрије. У околностима почетка рецесије у свету и великих ломова у самој држави у транзицији такве корпорације су се показале „рупом без дна“. Владе уместо да разорене индустрије пуне да пропадну „буразерском“ приватизацијом криминализују друштво и, условно речено, привредне односе саме усмеравају у нажалост погрешном правцу. Оне све то правдају националним интересом. У том контексту поставља се питање колико је приватизација била избалансирана и шта се у ствари све приватизовало? Да ли су то биле само успешне фирме? Ако је тако, који је кредибилитет нових власника? Јесу ли они иза себе имали успешне пословне каријере и што је најважније капитал или су до фирми дошли захваљујући блискости са политичком елитом. Показало се да је ово последње разлог што је већина ових фирми за неколико година отишла под стечај, опрема распродата или руинирана, а радници остали без посла. Са процентом економије који су поседовале владе управљање је такође лавирало између јавног и приватног интереса. Удомљавање неспособних партијских кадрова допринело је да уместо да се колико толико регулише ситуација она је постајала гора јер су руководећем кадру дате привилегије без контролисања обавеза. Та врста монопола и популистичког приступа привреди изискивали су још један ниво прописа како би се контролисале ствари у таквим фирмама. Било је то доба када се са једне стране теоријски размишљало о слободној трговини, а са друге стране се водила специфична политика када су државне фирме у питању чији резултат и у првом и у другом случају тек сада видимо. Углавном националне иницијативе су биле нека врста комбинације јавног и приватног, што је само по себи подсећало на меркантилистичку еру. Јавне фирме су 90-их година ХХ биле, бар када је у питању Србија, на ивици пропасти, односно са огромним дуговима. Што се тиче приватизације, у почетку је било „фризиране“ анализе, а касније због евидентних дугова под изговором равнотеже општег економског власништва долазило је до сасвим супротног резултата. Власништво се пребацило у приватни домен. Међутим, све се то догађало у време кризе. Долазило је до некритичког за-

²⁴ Волерстин И. (2003). Глобализација или период транзиције? – Поглед на дугорочно кретање светског система. У: В. Вулетић (Прир.), *Глобализација мит или стварност: социолошка хрестоматија* / Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 111.

дуживања па се поставило питање „шта учинити“? Један одговор је наћи начин да се смањи реална вредност дуга. То може бити отписаом дугова; или инфлацијом, ако је могућа, чиме би се постигла два резултата – омогућило би се постојање негативне реалне каматне стопе што би само по себи истопило неплаћене дугове. Да, то би у неку руку значило наградити дужнике за претерано задуживање у прошлости, али економија није драмски комад о етици.²⁵ Тако долазимо до ситуације да су и јавни и приватни сектор у истом кошу девастације. У таквим околностима политичка елита покушава да збаци терет одговорности са себе на тај начин што промовише потпуну приватизацију прећуткујући при томе неуспеле приватизације до тада. Примећена је и другачија тенденција да „приватни дуг делом буде замењен јавним дугом, али поента је у томе да ће се дуг померити са играча чији дуг наноси економску штету, па ће економски проблеми бити слабији чак иако се не смањи укупан ниво дуговања.“²⁶ Међутим, сваком иоле образованом економисти је јасно да дуг не може решити дуг. Ово врзино коло има импликације како на економику, тако и на социјалне тензије проузроковане проблемима који се нагомилавају. Све је више старачког становништва, велика је миграција становништва, одлив мозгова, повећава се незапосленост и све што прати презадужену привреду, односно државу. У таквим околностима „пропагандом... настао је фанатизам ‘о новом човеку...убеђују вас да је лако управљати сопственим убеђењима, модификовати их и поништавати јер ви одлучујете о ономе у шта верујете’“²⁷. Проблем је што се у таквим околностима готово ништа не верује. На том трагу социолози траже могућност да покажу све прикривене узроке и последице оваквог стања. „Заиста, када се погледају радови домаћих социолога видећемо да, насупротив незаинтересованости за глобалну кризу, постоји значајан број радова који проблематизују кризу српског друштва, али је не доводе у везу са глобалним токовима. У њима превладава становиште да је криза поизвод унутрашњих слабости које се огледају било у, с једне стране, недоследности праћења транзиционих путоказа, или према другом гледишту прихватање транзиционог модела развоја.“²⁸ Међутим, јасно је да се проблеми не могу парцијално посматрати јер су они у каузалној вези на фону глобалног и локалног. Ми се управо самом чињеницом да овај рад заједнички пишу економиста и социолог легитимишемо као поборници схватања да економија се не може посматрати одвојено од друштва и да је бесмислено у разрешавању проблематике давати примат економистима. Показало се да је феноменолошки поглед економиста на кризу по којој ће тржиште као саморегулативни механизам све решити у суштини погрешан. Између осталог „у светској привреди не постоје одговарајуће свима заједничке институције у којима би се, у интересу свих, формулисале политичке и заједничке интервентне мере“²⁹. Управо из тог разлога каузалности о којима смо претходно говорили се морају решавати и на локалном и на глобалном плану. Ту се поставља питање носиоца регулатора финансијских токова. Наравно, акутан је проблем контроле финансијских институција, јер наросто оне из различитих разлога имају свој интерес са којим усклађују различитим механизмима

²⁵ Кругман, П. (2012). *Окончајте ову депресију. Одмах!* Смедерево: Хеликс; Београд: Интеркомерц, стр. 151.

²⁶ Исто.

²⁷ Лакроа, М. (2001). *New age идеологија новог доба*. Београд: СЛЮ, стр. 55-56.

²⁸ Вулетић, В. (2013). Социолошки поглед на светску економску кризу. *Теме*, 1, стр. 14.

²⁹ Ковач, О. (2009). Узроци и могући концепти решавања светске финансијске кризе. *Нова српска политичка мисао* 17(3-4), стр. 9.

мере које предузимају приликом формирања група које ће то чинити. Овде су у питању интереси великих земаља, што проблем чини сложеним и готово нерешивим. На тај начин криза се продубљује, проблеми умножавају, протекционизам такође. Очигледно погледи економиста на кризу често су недоречени, чак и противуречни. Ту је отворен простор за социолошка истраживања. Социолози отвореније говоре о странпутицама неолиберализма. Њихово заједничко питање је који су параметри да би се оправдала неупитна неолиберална концепција економских и друштвених односа. Историјски контекст у ком је израстао неолиберални поглед на свет је битан у свакој социолошкој анализи. Анализа кензијанског учења у којем је циљ економске политике економски раст, запосленост, односно благостање које се односи на већину грађана, као и простор да држава може да интервенише у случају тешкоћа, социолозима је привлачна јер даје могућност успостављања компарације са данашњим моделом у развоју капитализма. Заводљива слика неолиберализма са крилатицама о слободи, људским правима и достојанству је најчешће виртуелна. „Појединац је добио самослободу избора у супермаркету, а корпорације су – кроз процес флексибилизације рада ослобођене сваког обзира према појединцу. Појединац је тако постао слободан да се стара сам о себи.“³⁰ Овако сурова чињеница упућује на идеолошку потку којом поборници ригидног неолиберализма у суштини бране свој положај и привилегије. Друштвене неједнакости се повећавају, богати Север је све богатији, сиромашни Југ све сиромашнији итд. Такав концепт убрзано прети да криза доведе до огромних тензија и у развијеним земљама. Управо због контроле коју из горе поменутих разлога није могуће спровести на прави начин привилегије и протекционизам се увећавају, а полуге за обуздавање апетита транснационалних корпорација су све слабије. На контрапункту виртуелне економије и стварног живота глобализација врло лако може заћи у ћор-сокак. Зато не говори случајно Кастелс о информативним технологијама које на свој начин омогућују појаву тзв. виртуелних предузећа³¹. Све напред поменуте контроверзе инспиративне су за науку али у исто време упућују да се „поново појављују безидејне чињенице, огољене и дивовских размера“³² које не смеју да обесхрабре све оне који траже излазак из кризе.

Закључак

Најновија економска криза заслужује да буде посебно размотрена. Светско друштво у коме царују техника и материјализам на неки начин формулише и духовни живот истих. Циљ глобализације да се евентуално пронађе излаз из светске економске кризе није се остварио. Нека врста лабораторијских поступака није ништа друго до покушај да се изврши замена теза. У многим сегментима некритичке интеграције су условиле кризу. Пuteви изласка из такве ситуације налажу критичност и самокритичност. Велике земље као носиоци интеграција неће се одрећи свог интереса за добробит малих. И ту почињу и завршавају се сви проблеми. Интеграције постају нека врста авантуре са неизвесним крајем. Делује се на свест, на промену личности, идентитета, уз помоћ својеврсне присиле. Наиме, мале земље се стављају између чекића и наковња где бивају савијане по мери ве-

³⁰ Вулетић, В. (2013). Социолошки поглед на светску економску кризу. *Теме*, 1, стр. 23.

³¹ Castells, M. (2000). *The End of Millennium*, Oxford: Blackwell, p. 307.

³² Шпенглер, О. (2010). *Пронаст Запада I-II*. Београд: Утопија, стр. 706.

ликих. Политичке и економске елите малих земаља имају велику одговорност али и искушење да не подлегну притисцима великих и у сферама које чине суштину, односно бит једног народа. У таквим условима промовише се тзв. прилагодљив човек и прилагодљива друштва. Доноси се велики број закона које у принципу није могуће применити у малим и неразвијеним земљама. Ти су закони дословно преписани из законодавстава великих земаља и Европске уније. То се у многих сферама може назвати „имитацијом имитације“. Већ сама чињеница да је већина тих закона неприменљива све говори. Ако се свему томе додају изазови дерегулације који се промовишу као лек за све, онда је из тог галиматијаса тешко или готово немогуће изаћи. Глобализација је у ствари богата контроверзама које су инспиративне за мултидисциплинарна истраживања. Само се тако може наћи излаз из кризе.

Литература

- Бодријар, Ж., (2009). *Пакт о луцидности или интелигенција Зла*. Београд: Архипелаг.
- Волерстин И. (2003). Глобализација или период транзиције? – Поглед на дугорочно кретање светског система. У: В. Вулетић (Прир.), *Глобализација мит или стварност: социолошка хрестоматија* / Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 92-113.
- Вулетић, В., (2013). Социолошки поглед на светску економску кризу. *Теме* 1, 11-31.
- Dumenil, G. and Levi, D. (2011). *The Crisis of Neoliberalism*. Harvard: Harvard College.
- Castells, M. (2000). *The End of Millennium*. Oxford: Blackwell.
- Кругман, П. (2012). *Окончајте ову депресију. Одмах!* Смедерево: Хеликс; Београд: Интеркомерц.
- Ковач, О. (2009). Узроци и могући концепти решавања светске финансијске кризе. *Нова српска политичка мисао* 17(3-4), 7-24
- Лакроа М. (2001). *New age идеологија новог доба*. Београд: СЛЮ.
- Марковић, Д. Ж. (2008). *Глобална економија (прилог социолошком проучавању глобализације)*. Универзитет у Нишу – Економски факултет.
- Михайлов, В. А. и Буянов, В. С. (2008). *Глобализација*. Москва: РАГС.
- Мојси, Д. (2012). *Геополитика емоција, како културе страха, понижења и наде утичу на обликовање света*. Београд: СЛЮ.
- Oakeshott, M. (1962). *Rationalism in Politics and Other Essays*. London: Methuen & Co.
- Ралстон, С. Џ. (2011). *Пропаст глобализма и преобликовање света*. Београд: Архипелаг.
- Хафнер, П. и Крстић, М. (2013). Светска економска криза и концепт посткризног развоја. *Економика*, 4, 76-85
- Хејвуд Е. (2004). *Политика*. Београд: СЛЮ.
- Шпенглер, О. (2010). *Пропаст Запада I-II*. Београд: Утопија.

